

Grażyna Paluch

Szkolna wiedza pojęciowa uczniów klas trzecich z muzyki i niektóre jej uwarunkowania

Nauczyciel i Szkoła 1 (8), 46-53

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grażyna Paluch

Szkolna wiedza pojęciowa uczniów klas trzecich z muzyki i niektóre jej uwarunkowania

Wprowadzenie

O muzyce myśli się często jako o sztuce trudnej. Wykonywanie jej nawet w najprostszych formach wymaga posługiwania się głosem lub instrumentami muzycznymi. Tworzenie i słuchanie muzyki — również w najprostszych formach — wymaga wyobraźni, pamięci muzycznej, uwagi i muzycznych zdolności. Dziecko „nosi w sobie” muzykę spontaniczną ma potrzebę muzycznej zabawy, śpiewu, gry, tańca, tworzenia własnych „śpiewanek”. Dzieci w wieku wczesnoszkolnym chętnie tworzą swój własny muzyczny świat zabaw i zadziwiająco szybko uczą się elementów wiedzy muzycznej. Pomiędzy 7 a 12 rokiem życia kształtują się upodobania muzyczne dziecka i podstawy jego osobowości.

W procesie kształtowania się wiedzy pojęciowej z muzyki w świadomości uczniów punktem wyjścia są elementy myślenia ucznia, które ma on już w jakimś stopniu rozwinięte rozpoczynając naukę szkolną. Są one zależne od przyjmowanych podmiotów świata zewnętrznego i wewnętrznego w postaci różnorodnych wrażeń, których układ tworzą spostrzeżenia. Struktura spostrzeżeń przekształca się w wyobrażenia, które wpływają na wyrażenie o nich odpowiednich sądów. Wyobrażenia i sądy prowadzą do kształtowania się pojęć kierunkowych, tj. przedmiotowych, programowych i szkolnych¹. Struktura pojęć szkolnych z muzyki tworzy pojęciową wiedzę szkolną uczniów z tego przedmiotu nauczania. Wiedza pojęciowa uczniów z muzyki składa się z naukowej wiedzy pojęciowej oraz potocznej wiedzy pojęciowej. Wiedza pojęciowa z muzyki ukształtowana w procesie nauczania — uczenia się jest składnikiem ogólnej wiedzy ucznia.

W opracowaniu tym przedstawiam problem wiedzy pojęciowej uczniów klas trzecich z muzyki i jej niektóre uwarunkowania. Tego typu opracowanie wyłoniło się w wyniku postępującego rozwoju wiedzy naukowej, i wiedzy osobistej ucznia. Jest ona rezultatem i efektem nauczania wczesnoszkolnego i wywiera wpływ na rozwój osobowości młodego człowieka. Opierając się na poglądach uczonych uka-

¹ K. Czarniecki: *Wiedza pojęciowa uczniów i metoda jej badania*. Katowice, 1992.

zuję proces kształcenia się pojęć i struktury wiedzy uczniów. Prezentuję wyniki badań własnych dotyczących stanu i poziomu wiedzy pojęciowej uczniów klas trzecich z muzyki i niektórych jej uwarunkowań.

Podstawowym narzędziem badawczym był test słownikowy. Jego zadaniem było określenie znajomości pojęć uczniów klas trzecich z muzyki, jaką zdobyli w ciągu trzyletniego okresu nauki szkolnej.

Problem i metody badań

Głównym celem badań dotyczących wiedzy pojęciowej z muzyki uczniów klas trzecich było:

— określenie poziomu znajomości pojęć szkolnych z muzyki przez uczniów klas trzecich,

— ustalenie istotnych zależności pomiędzy poziomem wiedzy pojęciowej uczniów, a przyjętymi zmiennymi niezależnymi, takimi jak: płeć, poziom osiągnięć szkolnych, aspiracje zawodowe, poziom inteligencji.

Głównymi zadaniami badawczymi były:

— określenie poziomu znajomości pojęć (legato, staccato, mormorando, kujawiak, rondo, oberek, kanon, walc, orkiestra, krzyżyk, bemol, piano, forte, transpozycja, łuk, lutnik, altówka, chór, aria, chromatyczne, klawiatura, akcent, fermata, półton, interwały, dzieło muzyczne, wiolonczela, melodyka, kontrabas, puzon),

— ustalenie hierarchiczności pojęć z muzyki,

— określenie wpływu zmiennych na poziom znajomości pojęć.

Postawiłam następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest stan wiedzy pojęciowej z muzyki uczniów klas trzecich?

2. Jakie są uwarunkowania wiedzy pojęciowej dziewcząt i chłopców?

a) Czy istnieje istotna różnica w znajomości pojęć pomiędzy dziewczętami i chłopcami?

b) Czy istnieje istotna różnica w znajomości pojęć u uczniów o zróżnicowanych osiągnięciach szkolnych?

c) Czy istnieje istotna różnica w znajomości pojęć między uczniami o zróżnicowanym poziomie inteligencji?

d) Czy istnieje istotna różnica w znajomości pojęć między uczniami o zróżnicowanych aspiracjach zawodowych?

W badaniach zastosowałam test słownikowy, który jest jedną z form testu osiągnięć szkolnych. Przy stosowaniu testów słownikowych bada się „poziom wiadomości nabytych przez dzieci w szkole, wyrażony znajomością nowych terminów i pojęć. Powinny badać wzrastający zasób słownictwa dziecka w porównaniu do zamierzeń określonych programem i podręcznikami. Mają one przyczynić się do

ustalenia w jakim stopniu opanowane zostały przez dziecko pojęcia występujące jako nowe w danej klasie [...]”².

Testy słownikowe są szczególną odmianą, testów do pomiaru osiągnięć szkolnych, pozwalającą poznać pojęciową wiedzę uczniów, a pośrednio również ich inteligencję, skuteczność pracy dydaktycznej nauczycieli oraz strukturę pojęciową programów nauczania szkolnego. W badaniach zastosowałam test słownikowy z muzyki dla uczniów klasy trzeciej w opracowaniu K. Czarneckiego i P. Kowolika³. Test słownikowy zawierał instrukcję dla ucznia, zestaw trzydziestu pytań, arkusz odpowiedzi, „klucz” odpowiedzi poprawnych oraz „klucz” do ustalenia geny wykonania testu. Do zbadania poziomu inteligencji zastosowałam test L. Goode-nongh. Jest to narzędzie badające inteligencję dzieci na podstawie wykonanego rysunku postaci człowieka. Test polega na narysowaniu postaci ludzkiej przy użyciu jednego koloru w określonym czasie. Analiza rysunku polega na ocenie poszczególnych elementów postaci, której dokonuje się przy pomocy skali określonej w „kluczu” do testu.

Do zebrania danych pomocniczych zastosowałam metodę analizy dokumentacji szkolnej uczniów⁴, przy pomocy której:

— ustaliłam grupy uczniów według płci,

— obliczyłam średnie ocen szkolnych z muzyki, w celu podziału uczniów na odpowiednie grupy.

Zastosowałam metodę rozmowy i wywiadu⁵ S. Gerstmann z dyrektorami szkół, nauczycielami, rodzicami uczniów i uczniami. Dyrektorów pytałam o zezwolenie na przeprowadzenie badań i prosiłam o pomoc organizacyjną. Nauczyciele-wychowawcy pomogli mi w przeprowadzeniu badań w wybranych klasach. Rodzice podali dane, których nie było w dokumentacji szkolnej, bądź były mało jasne. Od uczniów uzyskałam dane określające ich aspiracje zawodowe.

Zastosowałam również metodę statystyczną która pozwala mi „na ilościowe ujmowanie badanych zjawisk, wnioskowanie o całej populacji na podstawie wyników badań w próbie, uściślenie badań i wniosków z nich wynikających”⁶. Operacje statystyczne stosowałam w okresie przygotowania badań: (w doborze szkół, uczniów i klas do badań zasadniczych), określenia zmiennych zależnych i niezależnych, w trakcie prowadzenia badań: (obliczenia średnich ocen szkolnych, wskaźników procentowych, obliczeń współczynników istotności różnic), interpretacji wyni-

² J. Konopnicki, M. Ziemia: *Zadania (testy) słownikowe i ich zastosowanie*. Warszawa 1968.

³ K. Czarnecki, P. Kowolik: *Sprawdzanie wiedzy pojęciowej uczniów klas początkowych. Testy słownikowe i ich zastosowanie*. Katowice 1993.

⁴ Z. Skorny: *Współczesne metody badań psychologicznych*. Warszawa-Kraków-Gdańsk 1966.

⁵ S. Gerstmann: *Psychologia*. Warszawa 1969.

⁶ K. Czarnecki (red.): *Metodologia i metody badań psychologicznych*. Katowice 1980.

ków badań: (weryfikacji hipotez empirycznych). W celu statystycznej unifikacji założeń badawczych obliczyłam współczynnik istotności różnic według wzoru:

1. Średniej arytmetycznej:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{N}$$

2. Wariancji:

$$S_1^2 = \frac{\sum f_i (x_i - \bar{x})^2}{N}$$

3. Istotności statystycznej różnic między badanymi wielkościami:

$$Z = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}}$$

gdzie wartość krytyczna statystyki wynosi

$$Z\alpha = 1,96$$

Badania empiryczne 100 uczniów w czterech klasach trzecich przeprowadziłam w roku szkolnym 1996/97.

Wyniki badań

1. Uczniowie udzielili 1750 odpowiedzi (na 3000 możliwych), co stanowi 58,3% odpowiedzi poprawnych, odpowiedzi błędnych — 10,4% oraz odpowiedzi brakujących — 31,3%.

2. Najlepiej poznany pojęciami są: „melodyka”, „fermata”, „transpozycja”.

3. Stwierdzono małą różnicę między średnią ocen szkolnych a średnią ocen z testu słownikowego, wynoszącą — 0,08. Średnia ocen szkolnych wynosi 4,24, natomiast średnia ocen z testu — 4,32.

4. Uczniowie uzyskali zbliżoną liczbę ocen bardzo dobrych, dobrych i dostatecznych zarówno w teście słownikowym, jak i w ocenach szkolnych. Różnica średnich ocen zachodzi tylko wśród ocen celujących i niedostatecznych, otrzymanych w szkole. Oceny osiągnięć szkolnych uczniów w większości pokryły się z ocenami uzyskanymi z testu.

5. Chłopcy (47 osób) uzyskali średnią ocen wynoszącą — 4,38, a dziewczęta (53 osoby) uzyskały średnią ocen wynoszącą — 4,26.

Różnica między poziomem wiedzy pojęciowej chłopców, a poziomem wiedzy pojęciowej dziewcząt wynosi — 0,12. Poziom wiedzy pojęciowej dla obu płci jest wyrównany, bowiem ta różnica nie jest istotna statystycznie.

6. Uczniowie o wysokim poziomie osiągnięć szkolnych uzyskali średnią ocen — 4,80; uczniowie o średnim poziomie osiągnięć szkolnych uzyskali średnią ocen — 4,52, a uczniowie o niskim poziomie osiągnięć szkolnych uzyskali średnią ocen — 3,78. Różnicą pomiędzy poszczególnymi poziomami wiedzy pojęciowej uczniów są następujące: 0,28 między poziomem wysokim a średnim; 1,02 między poziomem wysokim a niskim; 0,74 między poziomem średnim a niskim.

7. Uczniowie o wysokim poziomie inteligencji uzyskali średnią ocen — 4,82; uczniowie o średnim poziomie inteligencji uzyskali średnią ocen — 4,44; uczniowie o niskim poziomie inteligencji uzyskali średnią ocen równą — 3,92. Różnice między poszczególnymi poziomami wiedzy pojęciowej uczniów a poziomem ich inteligencji są następujące: między poziomem wysokim a średnim — 0,38; między poziomem wysokim a niskim — 0,9; między poziomem średnim a niskim — 0,52. Uczniowie o wysokim poziomie inteligencji częściej osiągają bardzo dobre wyniki z muzyki niż uczniowie o średnim i niskim poziomie inteligencji.

8. Uczniowie o wysokim poziomie aspiracji zawodowych uzyskali średnią ocen — 4,78; uczniowie o średnim poziomie aspiracji zawodowych uzyskali średnią ocen — 4,37; a uczniowie o niskim poziomie aspiracji zawodowych uzyskali średnią — 4,0. Różnice pomiędzy poszczególnymi poziomami wiedzy pojęciowej uczniów a aspiracjami zawodowymi są następujące: między poziomem wysokim a średnim — 0,41; między poziomem wysokim a niskim — 0,78; między poziomem średnim a niskim — 0,37. Uczniowie wykazujący wysoki poziom aspiracji zawodowych osiągają wyższe wyniki z muzyki niż uczniowie o średnich i niskich poziomach aspiracji zawodowych.

9. Chłopcy uzyskali w teście 60,07% odpowiedzi poprawnych, 8,58% odpowiedzi błędnych i 33,75% brakujących.

10. Dziewczęta uzyskały w teście 56,79% odpowiedzi poprawnych, 11,94% odpowiedzi błędnych i 29,11% brakujących.

11. Stwierdzono, że płeć nie jest czynnikiem istotnie różnicującym poziom wiedzy pojęciowej uczniów. $|Z| = 1,51 < Z\alpha = 1,96$.

12. Uczniowie osiągający wysokie wyniki w nauce szkolnej rozwiązyli test najlepiej, uzyskując 23,61% odpowiedzi poprawnych, tj. o 6,94% więcej od uczniów ze średnimi osiągnięciami szkolnymi.

13. Średnia odpowiedzi błędnych uczniów z wysokimi osiągnięciami szkolnymi jest najniższa wśród badanych uczniów i wynosi 1,57%. Od średniej odpowiedzi błędnych uczniów z średnimi osiągnięciami szkolnymi różni się o 1,26%, zaś o 5,14% różni się od średniej odpowiedzi uczniów z niskimi osiągnięciami szkolnymi.

14. Średnia brakujących odpowiedzi uczniów z wysokimi osiągnięciami szkolnymi jest również najniższa i wynosi — 3,33%. Różni się ona o 8,3% od średniej odpowiedzi uczniów ze średnimi osiągnięciami szkolnymi i o 4,74% od średniej odpowiedzi brakujących uczniów z niskimi osiągnięciami szkolnymi.

15. Poziom osiągnięć szkolnych jest czynnikiem istotnie różnicującym poziom wiedzy pojęciowej uczniów: a) osiągnięcia wysokie i średnie $|Z| = 10 > Z\alpha = 1,96$; b) osiągnięcia wysokie i niskie $|Z| = 7,4 > Z\alpha = 1,96$; c) osiągnięcia średnie i niskie $|Z| = 3,6 > Z\alpha = 1,96$.

16. Najwyższą średnią odpowiedzi poprawnych wynoszącą 28,21% uzyskali uczniowie o wysokim poziomie inteligencji.

17. Średnia odpowiedzi poprawnych uczniów o średniej inteligencji wynosi 22,85%, natomiast uczniowie wykazujący niską inteligencję uzyskali średnią 11,42% odpowiedzi poprawnych.

18. Różnica średnich odpowiedzi poprawnych między uczniami o wysokim poziomie inteligencji, a uczniami o średnim poziomie inteligencji wynosi 5,36%, różnica pomiędzy średnimi odpowiedzi błędnych między badanymi grupami wynosi 0,45%. Różnica pomiędzy średnich odpowiedzi poprawnych uczniów o wysokim poziomie inteligencji, a średnimi uczniów o niskim poziomie inteligencji wynosi 16,79%, różnica średnich odpowiedzi błędnych na tym poziomie grup badanych wynosi 0,47%.

19. Poziom inteligencji uczniów jest czynnikiem istotnie różnicującym poziom ich wiedzy pojęciowej: a) wysoka i średnia inteligencja uczniów $|Z| = 10 > Z\alpha = 1,96$; b) wysoka i niska inteligencja uczniów $|Z| = 7,69 > Z\alpha = 1,96$; c) średnia i niska inteligencja uczniów $|Z| = 3,33 > Z\alpha = 1,96$.

20. Najwyższą średnią odpowiedzi poprawnych — 27,46% uzyskali uczniowie o wysokich aspiracjach zawodowych, średnią odpowiedzi poprawnych wynoszącą 8,29% uzyskali uczniowie o średnim poziomie aspiracji i niską średnią odpowiedzi poprawnych uzyskali uczniowie odznaczający się niskimi aspiracjami zawodowymi, wynoszącą 6,92%. Różnice średnich odpowiedzi poprawnych pomiędzy uczniami o wysokim poziomie aspiracji zawodowych i średnim wynoszą 19,17%, natomiast pomiędzy uczniami o wysokim poziomie zainteresowań zawodowych a niskim poziomem ta różnica wynosi 20,54% (w odpowiedziach poprawnych). Różnice średnich odpowiedzi poprawnych pomiędzy uczniami odznaczającymi się średnim poziomem aspiracji zawodowych i uczniami wykazującymi niski poziom aspiracji zawodowych, średnia wynosi 1,37%.

21. Aspiracje zawodowe są czynnikiem różnicującym poziom wiedzy pojęciowej uczniów: a) wysokie i średnie $|Z| = 6,6 > Z\alpha = 1,96$; b) wysokie i niskie $|Z| = 8,6 > Z\alpha = 1,96$; c) średnie i niskie $|Z| = 3,7 > Z\alpha = 1,96$.

Stwierdzenia badawcze i wnioski

1. Płeć uczniów nie ma istotnego wpływu na poziom wiedzy pojęciowej uczniów. Dziewczęta i chłopcy prezentują taki sam poziom wiedzy pojęciowej.

2. Poziom osiągnięć szkolnych uczniów ma wpływ na ich poziom wiedzy pojęciowej z muzyki. Uczniowie o wysokich osiągnięciach szkolnych prezentują wyższy poziom wiedzy pojęciowej niż uczniowie o średnich i niskich osiągnięciach.

3. Poziom inteligencji uczniów ma wpływ na poziom wiedzy pojęciowej uczniów. Uczniowie o wysokim poziomie inteligencji prezentują wyższy poziom wiedzy pojęciowej niż uczniowie o średnim i niskim poziomie inteligencji.

4. Aspiracje zawodowe uczniów mają wpływ na ich poziom wiedzy pojęciowej. Uczniowie o wysokich aspiracjach prezentują wyższy poziom wiedzy pojęciowej niż uczniowie o średnim i niskim poziomie zainteresowań zawodowych.

5. Skoro płeć ucznia nie ma istotnego wpływu na poziom wiedzy pojęciowej, nie ma potrzeby różnicowania treści kształcenia szkolnego. Nauczanie dziewcząt i chłopców powinno być nadal jednolite.

6. Skoro ogólny poziom osiągnięć szkolnych uczniów wpływa istotnie na ich poziom wiedzy pojęciowej, to należy zadbać o podwyższenie poziomu wiedzy pojęciowej uczniów o niskich osiągnięciach szkolnych. Konieczna jest indywidualizacja kształcenia szkolnego, szerokie zastosowanie w szkolnictwie elementów kształcenia wielostronnego, rozpowszechnienie i stosowanie nauczania dwu- i wielo- poziomowego.

7. Skoro ogólny poziom inteligencji wywiera istotny wpływ na poziom wiedzy pojęciowej, to może oznaczać, że uczniowie o wysokim stopniu inteligencji posiadają, lepszą pamięć, sprawniej przebiegają u nich operacje umysłowe, procesy analizy, syntezy, uogólnienia, wnioskowania niż u dzieci o średnim i niskim poziomie inteligencji. W gorszej sytuacji są jednak dzieci o niskiej inteligencji. Mają one największe trudności w przyswajaniu wiedzy. Należy zatem zwrócić uwagę na uczniów o średnim i niskim poziomie inteligencji. Należy poświęcić im wiele uwagi, aby mogli sprostać obowiązkowi szkolnym w jak najlepszym stopniu.

8. Skoro ogólny poziom aspiracji zawodowych wywiera istotny wpływ na poziom wiedzy pojęciowej, to może oznaczać, że uczniowie o wysokich aspiracjach zawodowych wywodzą się z reguły z rodzin, których wykształcenie jest na poziomie średnim lub wyższym, zaś uczniowie, których aspiracje są niskie, wymagają zachęty do pogłębiania wiedzy ogólnej, ukazywania najlepszych stron zdobywania wykształcenia wyższego, a wraz z nimi wyboru zawodu.

Interpretacja wyników badań

Uczniowie prezentują niski poziom wiedzy pojęciowej z muzyki. Oceny osiągnięć szkolnych badanych uczniów w wielu przypadkach nie pokrywały się z uzyskanymi przez tych uczniów ocenami z testu słownikowego z muzyki. Oceny szkolne były zawyżone. Należy jednak dodać, że obejmowały one oceny stanu wiedzy pojęciowej oraz oceny wszystkich form działalności muzycznej przejawianej na lekcjach muzyki. Uczniowie opanowali pojęcia z muzyki w klasie trzeciej (użyte w teście) w większości (dokładnie 58,3%), jednak część stanowiły odpowiedzi błędne i brakujące (dokładnie 41,7%). O wiele częściej uczniowie decydowali się nie udzielać odpowiedzi w ogóle, niż udzielić błędnej odpowiedzi. Stwarza to przypuszczenie, iż w wielu przypadkach braki w odpowiedziach mogą świadczyć o nieznanomości danych pojęć (użytych w teście) wśród uczniów, którzy nie potrafili dokładnie odpowiedzieć na pytanie dotyczące znajomości określonych pojęć. Uczniom trudno jest definiować pojęcia, dobierać właściwe pojęcia do podanych definicji, gdyż są one odległe od konkretów, z którymi uczeń ma kontakt. Błędy występujące w wiedzy pojęciowej uczniów są niepokojącym zjawiskiem, zwłaszcza gdy zostaną utrwalone — wtedy trudnym zadaniem jest nauczenie poprawnej nazwy przedmiotów, zjawisk. Lecz w przypadku braku inwencji twórczej ze strony nauczyciela błędna wiedza będzie stopniowo narastać w strukturze wiedzy ucznia.

Osiągnięcia uczniów klas trzecich z muzyki w badaniach M. Cackowskiej wynosiły 59%, K. Czarnieckiego — 56%, w badaniach własnych — 58,3%.

Porównanie tych trzech wyników badań (59%; 55%; 58,3%) prowadzi do wniosku, że poziom wiedzy pojęciowej uczniów klas trzecich z muzyki jest niski i nie ma między wynikami znaczących różnic. Przyczynami takiego stanu rzeczy moim zdaniem są:

- przeładowany program nauczania szkolnego,
- złe warunki nauki uczniów w szkole (zbyt liczne klasy),
- słaba motywacja uczniów do nauki szkolnej,
- brak pomocy dydaktycznych z muzyki w szkole.